

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1901 yılında Erzurum'un Tortum ilçesinin amlıyama Köyü'nde doğmuştur.

Öğrenim yılları bir yandan kadı olan babasının görev yerleri, diğer yandan da Doğu Anadolu'nun göç yılları sebebiyle sürekli değişik yerlerde geçmiştir. 1924 yılında Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş; 1924-1929 yılları arasında Erzurum, Sivas ve Ankara'daki liselerde felsefe, sosyoloji, edebiyat ve Fransızca öğretmenliği yapmıştır.

1930'da doktora yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiş, Strazburg Üniversitesinde ikinci felsefe lisansını yapmış, *Ziya Gökalp ve Türk Aile Hukuku* üzerine hazırladığı tez çalışmasını ilerletmiş olarak 1934 yılında Türkiye'ye dönmüştür.

1934-1938 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji ve ahlâk doçenti olarak görev yapmıştır. 1934'de göreve başladıktan bir süre sonra tekrar Fransa'ya giderek, 1935 yılında doktora tezini vermiş ve 1936 yılında Türkiye'ye dönmüştür.

1942 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde profesörlüğe, 1958'de ordinaryüslüğe yükseltilmiştir. 1947-1949 yılları arasında İktisat Fakültesi Dekanlığı yapmış, ayrıca İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Müdürlüğu ile Gazetecilik Enstitüsü Müdürlüklerinde bulunmuştur.

1958'den 1972 yılında emekliye ayrılıncaya kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde kürsü başkanlığını sürdürmüş, İktisat Fakültesi dışında Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde de bir süre öğretim üyesi olarak görevde bulunmuştur.

Üç çocuk babası olan Fındıkoğlu Fransızca, İngilizce ve kısmen Arapça bilmekteydi.

Fındıkoğlu 16 Kasım 1974 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Fındıkoğlu şiirden romana, ekonomiden hukuka, felsefeden dine kadar çeşitli konular üzerinde çalışmalar yapmış, çeşitli yerlerde, çeşitli yayın organlarında ve çeşitli alanlarda 3000'in

üzerinde yayını bulunan bir bilim insanıdır (Bkz., Kurktan 1958, Erkal 1976, Güngör 1993). Sadece Türk Yurdu Dergisinde 1942-1967 yılları arasında 70 adet makalesi yayınlanmıştır; bunlardan 8'i dil konusunda, diğerleri Türk sosyo-kültürel yapısı ile ilgili diğer problemler üzerinedir.

Fındıkoğlu'nun çalışmalarının "çeşitliliği" ve "çok yönlülüğü" yanında dikkat edilirse orijinal yönünün Türkiye'de yerli ve millî bir düşünce geleneği kurmak olduğu görülür. Böylelikle millî birlik ve dayanışmanın, sosyo-kültürel gelişmenin sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Türk Yurdu Dergisinin amacı ve yayın politikası çerçevesinde burada daha çok Fındıkoğlu'nun Türk millî kültürü ve Türk dili üzerine görüşleri üzerinde durularak onun Türkçü ve milliyetçi yönü ortaya konacaktır.

1. Millî Kültür Üzerine Görüş ve Önerileri

1. 1. Türkiye'de Kültürel Hayatın Durumu ve Geliştirilmesi

Fındıkoğlu toplumsal açıdan milletlerin kültür düzeyleriyle orantılı olarak huzurlu bir hayat yaşayacaklarını, dâhil oldukları medeniyete kendi kültürlerinden yeni ve orijinal unsurlar verebildikleri ölçüde de dünya milletleri arasında yüksek bir konuma sahip olabileceklerini belirtir.

Fındıkoğlu bir dizi makalesinde belirli bazı sebeplerden dolayı Türkiye'de kültürel hayatın gelişmemiş olduğunu, bu sebepler ortadan kaldırılmadıkça da Türkiye'de kültür düzeyini yükseltmenin mümkün olamayacağını belirtir.

1.1.1. Sosyal değerleri birbirinden ayırmak: Bilim ve felsefe ile doğrudan doğruya ilgisi olmayan din ve siyaset ihtiraslarını bu alana karıştırmamak gerekir.

1.1.2. Aydın-Toplum Etkileşimi: Kültür yaratacak kişi olan aydın düşünme ve inceleme konusunu içinde yaşadığı toplumdan almalı ve kendi ülkesinin yapısına göre bir düşünce geleneği oluşturmaya çalışmalıdır. Aydın toplumsal incelemelerinde kendi toplumunun ihtiyaç ve değerlerini göz önüne almalı, beynelmil nitelikteki düşünme şekillerini de taklitle kalmayıp özümsemeli ve yaratıcılığa götüreceğ yolları bulmalıdır.

1.1.3. Kültürde adem-i merkezîyetin sağlanması: Bu Türkiye'de fikrî hayatın canlanmasını, ilmî ve felsefî hayat geleneğinin kurulmasını, ülkenin her tarafındaki kabiliyetlerin ortaya çıkarılıp değerlendirilmesini... sağlayacak faktörlerden biridir.

1.1.4. *Batı Medeniyetinin ilim ve felsefî ortamını bir bütün olarak yaratmaya çalışmak.* Ona göre Batı medeniyetinin ilmî ve felsefî ortamını teşkil eden özellikler birtakım ahlaki ilkelerde toplanmaktadır. En başta “ilmi ahlak” gelir. İlmî ve felsefî faaliyetlerin siyasi, dinî ihtiraslardan uzak tutulması, bilim adamının kendisini nefsine bağlılıktan kurtarması, metotlu ve disiplinli çalışması gerekir. Türk aydını Batının bilimsel zihniyetini ve metodunu alıp kendi ülkesinin meselelerine uygulamalı, millî bir fikir ve kültür muhtevası ortaya koyarak kendini tanımalı ve tanıtmalıdır. Yabancı bilim adamları ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, hiçbir zaman bir Türk kadar Türkiye’yi anlayıp anlatamazlar. Kendilerini tanımayan ve tanıtmayan milletler, bugünkü karışık dünya düzeninde siyasî, ekonomik ve millî davalarına istedikleri gibi taraftar bulamazlar, etraflarını saran kin ve düşmanlık dünyası içinde yalnızlığa ve anlaşılmamaya mahkûm olurlar (İsimsiz- Fındıkoğlu 1948c: 165).

1.1.5. *Devletin Kültürel Hayatta Rol Alması:* Fındıkoğlu birikmiş manevî bir servetin bulunmaması dolayısıyla henüz ilmî ve felsefî düşünce geleneğinin kurulamadığı; tarihî, sosyal ve siyasî şartların bilim adamlarını idare ve siyaset alanına kaydıracağı; memleket meseleleriyle ilgili ciddî ve bilimsel yayınların değil, günlük dedikodular ve zevklerle ilgili yayınların rağbet gördüğü... Türkiye’de devlete “kültür devletçiliği” yapma görevini verir ve bu görevi üç başlıkta açıklar:

1.1.5.1. Kültürel faaliyetlerin korunması ve teşvik edilmesi. “Kültür faaliyetleri normal şekilde buldukları toprağın meselelerine bağlanmalı, siyasî otoriteler bunları şu veya bu hakikate, istikamete varmaya zorlamaksızın, yalnız işleme kanalını (açmağa) çalışmalıdırlar ve işlemesini kolaylaştırmalıdırlar” (Fındıkoğlu, 1936a:306). Yalnız, Fındıkoğlu’na göre kültürel faaliyetlerde devletin koruyucu rolü ancak kültürel mekanizmanın tabii seyri içinde işlediği durumlarda bu kadarla kalabilir; kültürel mekanizmanın tabii işleyiş tarzı bozulduğunda, devletin bu işleyişe yön vermesi kaçınılmaz olur (Fındıkoğlu, 1936b:355-356).

1.1.5.2. Sosyal, tarihî ve siyasî sebeplerle idare ve siyaset alanına kaymış bilim adamlarını bilim alanına çekme: “Lisanı Türk, havası Türk, düşünce ve tebliğ tekniği Türk, yerli bir fikir havayı nesimisini yaratmak” (Fındıkoğlu 1938: VIII) Türkiye için ideal bir olaydır. Bu havayı yaratacak elemanlar da memleketin sosyal ve tarihî şartlarını, meselelerini bilen, zihnini ülke problemleri üzerinde yoran, “dava sahibi” bilim ve fikir adamlarıdır Fındıkoğlu’na göre. Onun Türkiye’de bilim ve kültür hayatı ile ilgili incelemeler yapıp, bu incelemelerden iş ve aksiyon kuralları çıkardığı ve bunların yayımlandığı 1930-1940’lı yıllarda Türkiye bilim adamları için sosyal, ekonomik, siyasî ve tarihî realitesi ile adeta sosyal bir laboratuvardır. Oysa bu yıllarda bilim ve kültür hayatının teşvik ve tatmin edici olmayan şartları bilim adamlarını pratik ve siyasî hayata kaydırmaktadır. Bu âlimlerin kendilerini daha iyi tatmin eden tarafı tercih etmeleri gerçeği ile, üniversitelerin kendi malî güçlerini aşan şartlarda yabancı bilim adamı getirme olaylarını düşünmeli, devlet “kültür devletçiliği” rolünü üstlenerek ve ülkenin ihtiyaçlarını göz önüne alarak bilim adamlarının ne pahasına olursa olsun bilim alanında kalmalarını sağlamalıdır (Fındıkoğlu 1941: 3).

1.1.5.3. Bilimsel ve felsefî teşkilatlanmayı sağlamak:Fındıkoğlu’na göre Türkiye’de ilmî ve felsefî bir düşünce geleneği kurulamamış olmasının başlıca sebeplerinden biri de aydınların biraraya gelip aynı çatı altında toplanamamaları, kolektif çalışma alışkanlığına sahip olmamalarıdır. “Ferdî çalışmalar bir teşkilata bağlanmadıkça kumlar arasında süzülüp kaybolan küçük sulara benzer” (Z. F.-Fındıkoğlu 1938: 28) diyerek fikir ve kültür faaliyetlerinde teşkilatlanmanın önemine işaret eden Fındıkoğlu, teşkilatlandırma işini devletin fonksiyonları arasına koyarken, yine devlet otoritelerinin yardımı ve desteği ile özel kültür kuruluşlarının kurulmasını da gerekli görür.

1. 2. Millî Kültürün Yaratılması ve Aydınlar

Fındıkoğlu 1937-1938 yıllarında yazdığı bir dizi makalede söz konusu ettiği yukarıdaki sebeplerden dolayı aşağı-yukarı yüzyıldan beri Türkiye’de bilimsel, felsefî... alanlarda gözle görülür bir gelişme kaydedilemediği gibi adeta bir “kültür buhranı”nın ortaya çıktığını belirtir; “millî kültür yaratma süreci”ni ve kültür yaratacak “aydın” tipini ortaya koymaya çalışır.

Daha çok 1936-1938 yılları arasında kültür konusundaki yayın faaliyetlerini yoğunlaştıran Fındıkoğlu, bu yıllarda “kültür” ile “medeniyet” veya kültürün maddî ve manevî unsurları arasında kesin bir ayrıma gitmemekle beraber, kültür kelimesi ile kastedilen anlamın fikrî ve manevî ürünler olduğunu belirtir. O, bir başka milletin kültür unsurlarının aynen alınmaması ve taklit edilmemesi konusunda Gökalg ile hemfikirdir.

Fındıkoğlu millî kültür yaratma sürecini şöyle formüle eder:

A B
AYDINLAR □ TÜRKİYE HALKI VE SOSYAL MESELELERİ

Bu formüldeki (□) işareti millî kültür yaratma sürecinde aydınların Türkiye halkı ve sosyal meselelerine bir “sempati” duymalarına işaret eder ki, bu ferdi ile külli arasında, yani millî bir sempati olmalıdır. Fındıkoğlu bu sempatiyi kültür yaratmak isteyen ferdin “iyi insan” tarafını teşkil eden özelliklerinde bulur. O Fransız filozofu Frederic Rauh’un 1903’de yazdığı *L’experience Morale* (Rauh 1937) adlı kitabındaki “ahlâklı insan” tipinin özelliklerinden faydalanarak, hem Türkiye’nin Batı medeniyetine katkıda bulunması, hem de manevî ihtiyaçlarımızın tatmini yönünden önemli bulunduğu kültür yaratma ihtiyacını ortaya koyduktan sonra, bu önemli ve hayati görevi yerine getirmek üzere “iyi adam”, “ahlâklı adam” gibi kavramlarla ifade ettiği “aydın” tipini tasarlar.

1.2.1. Aydınların Özellikleri

Fındıkoğlu “İyi Adam Kimdir?” (1936c: 265-266) adlı makalesinde aydın tipinin özelliklerini belirlerken halka göre, felsefeye göre ve ilmî düşünceye göre diye gittikçe derinleşen bir çizgide açıklamalar getirir; başlıca dört özellikten bahseder:

Öncelikle aydın *işe yöneliktir*. Fakat hangi iş? Fındıkoğlu’na göre belli bir tarih çağının ideallerine elverişli iş iyi adamın faaliyetine konu olmalıdır.

Aydın *kendini bilmelidir*. Bu nasıl olacak? Bunun için aydın tıpkı fizikçi ve kimyacı gibi *kendinden çıkmalı (nefsinden kurtulmalı)*,

fizik dünyanın kendisini yoklayan bilim adamı gibi sosyal dünyanın kendisini yoklamalıdır.

Aydın *hasbî* davranmalıdır, fakat nasıl? Fındıkoğlu’na göre mutlak bir hasbîlik anlamsızdır.

Aydın küllî ve soyut bir ilkenin değil, içindeki *mukaddes ateş (millî mefkûre)*in, ihtirasın, sevincin idare ettiği bir iş adamıdır.

Fındıkoğlu’na göre aydının sonuncu ve diğerlerini de kapsayan bir özelliği de, onun yaptığı işe

köklü ve gönüllü bir *inanışla* bağlı olmasıdır. Düşündüğüne inanmayan ve inandığını düşünmeyen aydın tipi, millî kültür yaratma ve geliştirme yolundaki bir memleket için en zararlı unsurdur.

1.2.2. Millî Kültür Yaratma Şartları

Fındıkoğlu millî kültürü yaratacak aydının, millî kültürü yaratma süreci içindeki faaliyetlerini tasarlayarak, belli özelliklere daha sahip olmasını ister. Söz konusu özellikler *ahlakilik*, *kendinden çıkma*

ve *teşkilatlanma* dır.

Fındıkoğlu'nun burada *ahlâkîlik*ten kastı, aydının nefsinden kurtulması, olayları realitenin ve çevrenin verilerine, olgulara dayalı olarak açıklamasıdır.

Ona göre *kendinden çıkma* özelliğini gösterebilen insanların görüşlerinde toplum mistiğinin ortaya çıkardığı bir objektiflik vardır; dolayısıyla bir çağın kültür yaratmayı düşünen aydınları, çalıştıkları alanların ayrılığına ve yaratma kabiliyetlerindeki gerginlik ve orijinallik farklarına rağmen, hemen daima aynı özellikleri taşırlar. Birkaç ayrı lâboratuvarda aynı fizik olayını araştıranları objektivite endişesinin birleştirmesi gibi, topluma kendisini vermiş olan aydınlardan en gergin bir şuur hayatı yaşayanı ile en mütevazı bir kuvvet sahibi olanını da aynı ortak çizgi birbiriyle birleştirir (Fındıkoğlu 1936d: 283).

Kültür hayatına ait meseleler karşısında kendilerinden çıkabilenler, yani *gayrı şahsî davranabilenler*

meselelerin çözülmesi, şu veya bu şekilde gelişmesi konusunda *belli bir dava sahibidirler*

. Çok defa gayrı şahsîlik, kendilerini aynı görüş üzerinde birleştirir. Bir hastayı yoklayan birinci sınıf doktorların bir konsültasyon sonucunda yapılacak iş üzerinde birleşmeleri gibi, kültür yaratma çarelerini bulmakta da bazı aydınlar kendi aralarında kendilerinin de hayret edebilecekleri bir düşünce beraberliği bulacaklardır (Fındıkoğlu 1936d: 283).

Nihayet millî kültür yaratacak kişilerin bu birleşme sürecini *teşkilâtlandırmaları* gerekir. Çünkü teşkilât olmadıkça, kültür bilgilerinde şaheser yaratacak her kabiliyet, içinde yaşattığı ihtirasa ve eser yaratma aşkına rağmen sönecektir. Özellikle toplum çevresi Türkiye'de olduğu gibi, ferdin kendi kendini yetiştirmesine elverişsiz ise, başlangıç safhasını bile geçemeyecektir. Fındıkoğlu'na göre Türkiye gibi kültür yaratma işinde bir birikim sağlayamamış, bir hız kazanamamış ülkelerde bu süreci teşkilâtlandırma işinde devlete önemli bir rol düşmektedir (Fındıkoğlu 1936d: 283).

2. Türkiye'de Dil Meselesi Üzerine Görüş ve Önerileri

“Lisan, millî vahdetin (birliğin) ve harsî azametinin ayinesidir” (Fındıkoğlu 1943: 2) diyen Fındıkoğlu, kültürün nesilden nesile aktarılması, millî birliği ve bütünlüğü sağlaması ve millî kültürün işlenip geliştirilmesi açısından fonksiyonlarını dikkate alarak dili bir sosyal kurum olarak ele alır, çalışmalarında dile büyük önem verir. O, bir dil sosyoloğu olarak Türkiye'de dil meselesini toplumun sosyal, ekonomik, tarihî ve siyasî şartlarını ve gelişmesini dikkate alarak

XIX ve XX. yüzyıllardaki durumuyla ele alıp incelemiştir.

Burada Fındıkoğlu'nun Türkiye'de dil meselesiyle ilgili görüş ve önerileri 1928-1930 arasındaki devrede ve 1930'dan sonraki devrede olmak üzere iki ayrı kısımda ele alınarak, kronolojik bir sıra ile değil, onun görüşlerinin zaman içindeki gelişmesi esas alınarak işlenmiştir. Bu sebeple Fındıkoğlu'nun 1908-1928 devresinde ortaya çıkan akımlar hakkındaki görüşleri ve bunlar içindeki yeri de 1930'dan sonraki devrede ele alınmıştır.

Fındıkoğlu'nun harf inkılabı sırasındaki yazılarında Türk dilinin gelişimi meselesini algılayışı ile inkılap sonrası aynı meseleyi algılayış ve yorumlayış tarzının farklı olduğu görülecektir. 1928-1930 yılları arasındaki dil konusundaki görüşlerinde o harf inkılâbının etkisi altındadır; eski harflere ve Osmanlıcaya karşıdır, harf inkılâbının ve ondan hemen sonra gelecek bir dil inkılabının gerekliliğini vurgular. Fakat zamanla dil inkılâbı makul düzeyde bırakılmaz, bazı aşırılıklara gidilir. Bu sebeple Fındıkoğlu, 1930'dan sonraki yazılarında, Türkiye'de 1928'den sonraki devrede özellikle siyasî otorite tarafından dil kurumuna yapılan müdahalelerin dili nasıl işlemez ve bir sosyal kurum olarak temel sosyal fonksiyonlarını yerine getiremez hale geldiği üzerinde yoğunlaştırır.

2. 1. 1928-1930 Dönemi

2.1.1. Harf İnkılâbı

Fındıkoğlu, harf inkılâbından bir ay kadar önce yazdığı makalede şöyle der: "Bugünkü Türkçemiz,

Türkçe değildir. Üç dilin garip bir halitasıdır. Bugünkü imlâmız Türk imlâsı değildir, yabancı dillerin imlâ hakimiyeti altında kalmıştır. Zaten harf inkılâbı da bu hakimiyete karşı bir aksülâmel ihtiyacından doğmamış mıdır?" (Fındıkoğlu, 1928b:2).

Fındıkoğlu'na göre harf inkılâbının iki önemli hedefi vardır: Türkiye çapında okur yazar oranını arttırmak ve okur yazar kesimin imlasını düzeltmek.

Fındıkoğlu harf inkılâbının iki temel faydası üzerinde durur: Batı medeniyeti içinde alfabenin şekil

beraberliğini kazanmak ve Türk dilinin mülkiyet ve hürriyetini elde etmek. Millî hayatın ve millî duygunun gelişmesine paralel olarak, bir beynelmilelik düşüncesi, bir insaniyet mefkûresi de gelişmektedir. Bunun sonucu olarak sosyal hayatın her alanında milletler arasında şekil birlikleri artmaktadır. Gerçekte bunlar Türk yaşayış, duyuş, düşünüş şekillerine büyük etkiye bulunacak, dolayısıyla harf inkılâbı "cehaleti önlemeye" hizmet edecektir (Fındıkoğlu, 1928b:2). Harf inkılâbından hemen sonra yapılacak dil inkılâbı ile de Türk dilinin hürriyeti sağlanacak ve geliştirilecektir.

2.1.2. Dil Düzelmelerinin Yolları

Fındıkoğlu harf inkılabının hemen ardından Türk dilinin düzeltilmesi için "Osmanlıca"dan "Öz ve temiz Türkçe"ye doğru bir hareketin başlatılması gerektiğini belirtir ve bu konuda takip edilmesi gereken yolları şöyle açıklar:

2.1.2.1. Yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak

Fındıkoğlu bu adımda yapılacak işleri de şöyle açıklar: Öncelikle terkipleri dilden çıkarmak, kelimelerine dokunmaksızın Türkçeye çevirmek gerekir. İkinci olarak yabancı dilbilgisi (sarf, gramer) kurallarından uzaklaşmak, kelimelere dokunmaksızın Türk dilbilgisini hakim kılmak gerekir. Üçüncü olarak konuşulan dildeki kelimelere sempati duymak gelir. Meselâ, "istiâb, izah etmek, kifayet etmek..." kelimelerini "almak, anlatmak, yetmek..." ile değiştirmek. Nihayet bazı edat ve işaretlerin Türkçelerini kullanmak da yazı dilini konuşma diline yaklaştırmaya yardım edecektir. Meselâ, yazı dilinde kullanılan "binaberin, mamafih, kema-fi-s-sabık..." yerine, bunların Türkçeleri olan "bunun üzerine, bununla beraber, eskisi gibi..." edat ve işaretlerini kullanmak (xxx -Fındıkoğlu- 1928b:4).

2.1.2.2. Konuşma dilini halkın diline yaklaştırmak

Fındıkoğlu'na göre bu iş eski Türkçeden alışılmamış kelimeleri almakla yapılacaktır. Toplanan kelimelerden bir malzeme meydana getirilecek ve bunlar üzerinde işleme yapılacaktır. Şu halde işin iki yüzü var: Toplamak, işlemek. Bu iki safha birbirine bağlıdır. Münevver kendi dilini temizlemek ve düzeltmek amacıyla mensup olduğu halkın dil realitesi üzerinde faaliyette bulunacak, bu suretle malzeme toplayacak, bunları bir araya getirecek; daha sonra da bunları hayata atıp arkasını kollayacaktır (xxx -Fındıkoğlu- 1928b:2. Ayrıca bkz., Ahmet Halil -Fındıkoğlu- 1930:38).

Fındıkoğlu 1944'de de bu "halka doğru" parolasının canlı tutulması gerektiğini vurgular: "Bilgi terimlerinde aydınlar, halka belki bir şeyler verecektir. Fakat konuşma lisanında halktan çok şeyler öğrenmeye mecburuz" (Ahmat Halil -Fındıkoğlu- 1944:2).

2.1.2.3. Hayatta olmayan fakat kitapta olan Türkçe kelimeleri yazı ve konuşma diline geçirmek

İşin bu üçüncü aşamasında dil tarihinin malzemesini meydana getiren kitaplarda, o gün gerek aydın, gerek halk için az çok alışılmamış olarak görülen sade saf Türkçe kelimeleri konuşma ve yazı diline geçirmek gelir (xx -Fındıkoğlu- 1928a:4).

Fındıkoğlu bu üçüncü adımın zorluğunun farkındadır. Tıpkı Gökalp gibi, Türkçeleşmiş ve halk arasında yaşayan kelimelerin atılıp eski köke inilmesi taraftarı da değildir. "Halk Türkçesi de dahil olduğu halde, kabul edelim ki, Arap'tan ve Acem'den dilimize çok şeyler girmiştir. Türkçe 'od' dururken 'ateş' bugün için daha Türkçedir. 'Us' varken Arapça 'akıl' diyoruz. Mamafih 'akıllı' yerine 'uslu' kelimesini kullanmaktayız. Keza 'sahip'in Türkçesi olan 'ıs'ı bilmiyoruz. Fakat 'ıssız'dan haberimiz var." (Fındıkoğlu, 1929:1-2).

Fındıkoğlu daha sonra önemli bir noktaya temas eder. Ona göre dil düzelmesi işinde tespit edilen bu üç

yoldan herkes için uygulanması mümkün olan ilk iki yoldur. Üçüncü yol ilim ve ihtisas işidir; herkesin yapabileceği bir iş değildir. (Fındıkoğlu 1929:1-2).

Fındıkoğlu terimler meselesi hakkında da şöyle düşünür: "Şimdiye kadar ıstılah (terim) işinde bilhassa

Ararabın ve Arapçanın esiri olduk, şimdi Fransızcanın veya Latincenin esiri olmayalım. Dili millîleştirilelim derken aynı vaziyeti başka şekil altında yaşatmak doğru değildir. Amaç kendi millî dilimizi yaşatmak ve yükseltmektir. Bazı genel ıstılahlarda beynelmilel ıstılahları kabulün mahzuru olmamakla beraber, bu hususda fazlaca millî taassup taşımanın faydalı olacağını önemle kaydetmek gerekir. Yeter ki, muhtelif ilim daireleri üzerinde uğraşanlar bu işin şuuru ile işbaşına koşulsunlar" (xxx-Fındıkoğlu- 1928c:4).

Böylece Fındıkoğlu 1928-1930 yılları arasındaki yazılarında Türk toplumundaki dil realitesini gözleyerek ve inceleyerek Arap ve Fars etkisi ile yazı dilinde şekil ve muhteva olarak

bağımsızlığını yitiren ve aydınların kullandıkları dil haline gelen Osmanlıca'dan ve Arap harflerinden rahatsız olur. Osmanlıca'nın ağırlığı ve Arap harflerinin zorluğu yüzünden halkın çoğunluğu okuma-yazmadan mahrum kalmış, halk ile aydın arasında kopukluk meydana gelmiş, millî dayanışma ve birlik zayıflamıştır. Halkın çoğunluğu okuma-yazma bilmediğinden, dil, kültürü gelecek nesillere aktarma fonksiyonunu yerine getirememekte, yukarıdaki sebeplerden dolayı Türk dili ve Türk kültürünün gelişmesi de mümkün olamamaktadır.

Fındıkoğlu problemin çözümünü harf inkılâbında ve buna paralel olarak yapılacak dil inkılâbında görür. Planlanan harf ve dil inkılâbı kısa zamanda gerçekleştirilir. Fındıkoğlu ilk yıllarında her iki inkılâbı da destekler. Ancak, 1930'lu yıllardan sonra dil inkılâbı siyasî ve idarî mekanizmanın müdahalesiyle büsbütün başka bir nitelik kazanmıştır. Bunun üzerine Fındıkoğlu'nun bu tarihten sonraki görüşleri de makul şekilde başlayan dil inkılâbının devlet ve siyasetin müdahalesiyle aldığı aşırı duruma tepki şeklinde ortaya çıkmıştır.

2. 2. 1930 Sonrası Dönem

Fındıkoğlu 1930'dan sonraki yazılarında Türkiye'de dil meselesinin tarihçesini ortaya koymaya çalışır.

1908'den önceki dönem üzerinde durmaz; çünkü ona göre bu dönemde dil meselesi her toplumun tabî olan dil işiydi; devletin, politikanın, menfaat ihtirasının müdahale ettiği bir dil meselesi yoktu.

2. 2. 1. 1908-1928 Döneminde Ortaya Çıkan Akımlar Hakkındaki Görüşleri ve Bunlar İçindeki Yeri

Fındıkoğlu 1948 yılında yazdığı "Lisan Meselesinin Tarihçesi" adlı makalesinde bu dönemde Türk dili konusunda ortaya çıkan üç ayrı görüşü şöyle açıklar:

2.2.1.1. Türkçüler

Bu görüşün baş temsilcisi Ziya Gökalp'tır. Parolaları: Yabancı dil kurallarını atmak; yabancı kelimeler içinde Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayanları benimsemektir. Yeni Mecmua, Türk Yurdu ve İslâm Mecmuası bu grubun başlıca yayın organlarıdır.

Fındıkoğlu'na göre Gökalp zamanında üçlü cereyandan biri olan Türkçüler, tabî Türkçenin iç gelişmesini sezmişler ve birçok mücadeleden sonra zaferi elde etmişlerdir. Gökalp "Yeni Türkçenin Gayeleri" adlı makalesinde takip edilecek yolu şöyle açıklamaktadır: "Yazı lisanımızda fazla olan kelimeler hiçbir ihtiyaca tekabül etmeyen Arabî ve Farsî kelimelerdir. Meselâ, gece kelimesi varken 'şeb' ve 'leyl' kelimelerine ne ihtiyaç var? Fakat bazı Arabî ve Farsî kelimeler vardır ki Türkçeleri artık kullanılmıyor, çünkü canlılıklarını kaybederek müstehase haline gelmişlerdir. Ölmüş kelimelerin tekrar dirilmesi kabil olmadığından artık o gibi müstehase kelimeler, canlı Türkçemize avdet edemezler. O halde bu kelimelerin yerine kaim olan Arabî ve Farsî kelimeler, lisanımızın canlı uzuvları sırasına geçmiştir" (Fındıkoğlu, 1948a:2).

2.2.1.2. Tasfiyeciler

Fındıkoğlu'na göre, "Tasfiyeciler Türkçülerle birlikte kaidelerin, Türkçesi olan yabancı kelimelerin atılmasını istedikten başka, Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan kelimelerin de reddedilmesini arzu ediyorlar. Bunlardan başka, edatların, lahikaların (eklerin) kıyasî ve semaî

olanlarını tefrike lüzum görmeden yeni 'imal'lere taraftardır" (Fındıkoğlu, 1942:142-143). Bu çeşit boş ve manasız bir milliyetçilik millî kültürü tehlikeye sokabilir, hatta yabancı dillerden alabildiğine yeni kelimeler almaya sevk eder ve sonuçları gelecek nesiller için tehlikeli sosyal zararlar doğurur (Fındıkoğlu, 1949:65).

2.2.1.3. Fesahatçılar

Türkçülere karşı faaliyete geçen bu grup, ağdalı Türkçeyi korumaya çalışmış ve Türkçenin ancak Arapça ve Farsça kurallarla, hatta bu dillerden yeni kelimeler almaya devam etmekle yaşayabileceğine dair yayında bulunmuştur.

Fesahatçılara göre Arapça ve Farsça kelimeler Türkçede aldıkları şekillerde değil, esasen mensup oldukları dildeki eski şekillerinde kullanılmalıdır. Bu anlayışa göre Osmanlıca'nın hiçbir hürriyeti, hiçbir temsil yetkisi yoktur. Kelimeler daima gerek söyleniş, gerek mânâ olarak eski şekillerine indirgenmeli ve hatta kelimelerin imlâları da mutlaka bu eski şekillere göre yapılmalıdır (Gökalp, 1976:110-111).

Fındıkoğlu bu üç akımdan Türkçülerin görüşlerini benimser. Türkçüler ne tasfiyeciler gibi eski köke incek, ne de fesahatçılar gibi Arapça ve Farsçanın kurallarının Türkçedeki hakimiyetini arttıracak aşırı görüşlere yer vermeyip, Türkçenin tabii bir yolda ilerleyerek, sadeleşerek gelişmesine çalışmışlar ve 1928 yılına kadar Türkiye'de seviyeli bir bilim ve felsefe dilinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

2.2.2.1930 Sonrası Dönemde Dil Meselesi

Fındıkoğlu'na göre 1928'e kadar tabii bir şekilde gelişen dil kurumuna bu tarihten sonra "müdahalecilik" dönemi başlar. Bu müdahale zaman zaman yoğun, zaman zaman hafif şekilde devam eder ve dil kurumu üzerindeki tartışmalar da bu seyri takip eder.

O, tasfiyecilerin faaliyetlerinin kuvvetli veya hafif derecede galip geldiği 1928'den sonraki devrede dil meselesi etrafında beliren akımları yine üçlü bir sınıflamaya tabi tutar ve 1945'de yazdığı "Dil Davası Etrafında Beliren Üç Cereyan" (Ahmet Halil-Fındıkoğlu- 1945:2) adlı makalesinde bu grupları şöyle açıklar:

2.2.2.1. "Muhalifler"

Bu gruba göre lisan meselesi tabii yolunu takip etmektedir. Tacüttevarih Türkçesinden Yahya Kemal Türkçesine doğru bir yürüyüş var. Müdahalenin olduğu yerde yürüyüş duracaktır. Bu gruba göre dil işi, bir "Copun işi" veya "Babil işi"ne dönüşmüştür. Çünkü Türkiye'de demokrasi yoktur. Eğer demokrasi olsaydı, "teşriî kuvvetin terim yapmakla ilgisi olmadığı" anlaşılırdı. Yapılan iş çok fena sonuçlar verecektir. Kendi tabirleri ile bu "resmi argo" ortadan mutlaka çekilmelidir.

2.2.2.2. "Muvafıklar"

Bu gruba göre dil davası tesir davasıdır. Çeşitli tesir araçlarını ellerinde bulunduran, yıllardan beri bu araçları kullanan "muafıklar" muhaliflerine "demek ki hala müselles, hâlâ mütevazi ve hâlâ adla' diyeceğiz ve bunları Arapça harfi tariflerle birleştireceğiz" diyerek harekete geçiyorlar. "Hayır bu olmaz; 'müselles'e 'üçgen', 'mütevazi'ye 'paralel' ve 'adla' için de 'kenar' diyeceğiz ve diyoruz. Yaptıklarımız yürümektedir. Hiçbir kuvvet bu hareketi durduramaz" (Ahmet Halil –Fındıkoğlu- 1945:2).

2.2.2.3. "Barıştırmacılar"

Fındıkoğlu bu gruptan "idare-i maslahatçılar" diye de söz eder. Bunlar gerek bilim dilinde, gerek gündelik hayatta kullanılan dilde yazı yazarken tırnakların, parantezlerin imdada

koşmasını isterler. Yani kelimenin eskisi ile yenisini birlikte kullanmayı önerirler.

Fındıkoğlu bu sınıflamadan sonra Türkiye’de 1930’lu yıllardan sonra “muvafıklar”ın, yani “tasfiyecî” görüşün hakim olduğunu belirtir. Dil bozukluğunu Türk sosyal realitesindeki çeşitli görünüşlerine işaret ederek açıklar.

Bir bilim adamı, sosyolog ve eğitimci olarak Fındıkoğlu’nun dil konusunda en çok üzerinde durduğu nokta okullardaki öğretim dili ve kitapların dilidir. O, ilk, orta ve yükseköğretimde kitapların ve öğretimin dilinin bozulduğunu örnekler göstererek defalarca vurgular. Onun ve her üç kademedeki öğretim mensuplarının ısrarıyla Türkiye Muallimler Birliği ve İstanbul Muallimler Birliği “Birinci Dil Kongresi”ni toplarlar. 23-31 Ekim 1948 tarihleri arasında toplanan kongrede verilen otuz tebliğde genel ve teorik dil meseleleri yanında okullardaki dil meseleleri dile getirilir ve tartışılır. Kongrede beliren, siyasi mekanizmanın okullardaki dile karışmaması, okutulan kitapların yeniden, yaşayan sade Türkçe ile ve bilim adamları ve ilgili derslerin öğretmenleri tarafından yazılması hakkındaki kanaat etkili olmuş, resmî makamlarca da desteklenmiş olmasına rağmen, özellikle ders kitapları uzun süre olduğu gibi kalmıştır.

Fındıkoğlu dilin gittikçe fakirleşmesine yol açan; düşünmeyi, kültürel faaliyetleri, kültürün nesilden nesile aktarılmasını, nihayet millet olmayı engelleyen tasfiyecilik hareketine karşı özellikle 1934’den itibaren çeşitli gazete, dergi ve mecmualardaki yazılarıyla büyük bir mücadeleyi başlatmış ve bu mücadeleyi yazı hayatının sonuna kadar sürdürmüştür.

2.3.Dil Sosyolojisinin İlkeleri

Fındıkoğlu 1948 yılında kendi çabalarıyla da gerçekleştirilen Birinci Dil Kongresi’nde verdiği tebliğde dil meseleleriyle ilgilenen bir dil sosyoloğunun ne gibi ilkelere dayanacağını ortaya koymuş, böylece dilin gelişmesi ve geliştirilmesi şartlarını açıklamıştır.

2.3.1.Dilde organik görüş

Dil sosyolojisinin ilkelerini ortaya koyarken Alman dilbilimcisi Otto Behaghel, Fransız dilbilimcisi A. Meillet ve Gökalp’ın görüşlerinden etkilenen Fındıkoğlu dilin organik bir kurum olduğunu belirterek işe başlamaktadır. Geçmişte veya hali hazırda görülen bir dil, ister bir kabile kadrosu içinde kapalı olsun, isterse milyonlarca insan arasında konuşulsun, bir organizma özelliği gösterir. Herhangi bir dil söz konusu edilen zaman içinde organik, ahenkli bir varlıktır. “Nasıl organizmimiz etraftan ve başka muhitlerden aldıklarını bir eritme, kendine mal etme, benimseme ameliyelerine tabi tutuyorsa, bir lisan da başka lisanslardan aldıklarını aynı şekilde eritir. Eğer uzviyet, şerait icabı, yeni bir azaya muhtaç ise onu iç ve dış elemanlarla, yani kendi yapısından ve başka lisan yapılarından aldığı tesirlerle yaratır” (Fındıkoğlu, 1948b:64).

2.3.2.Dilde yaratma

Dil kurumunu organik görüşle açıklayan Fındıkoğlu’na göre bu anlayış, dili olduğu gibi bırakma anlamına da gelmez. Nasıl ki, biyolojik determinizm canlı karşısında elimizi kolumuzu bağlamıyorsa, bilakis etkiye, aksiyona ve harekete yol hazırlıyorsa, dil sosyolojisinde organik görüşün kabulü de sosyolojide elimizi kolumuzu bağlamayıp, bilâkis etkinin yolunu göstermektedir. Bir dilin yapısı içinden yeni kelimeler çıkarma işi rastgele değil, belli kurallara uygun olarak yapılır. Fındıkoğlu’na göre tarihte görülen hemen bütün dil hareketleri, değiştirme ve yenilik tecrübeleri “kıyasî” ve “semaî” yollarla yapılmıştır (Fındıkoğlu, 1948b:65).

2.3.3.Dillerarası alışveriş

Bugün dünyada tek bir arı (saf) dilin mevcut olmadığı konusunda çoğu düşünürler

hemfikirdirler.

Fındıkoğlu'na göre dillerin birbirlerinden kelime alıp vermeleri normal bir olaydır. Ancak bunun normal bir sınırı vardır ki bu sınırı politikacılar değil, bilim adamları ve sanatçılar belirlemelidirler.

O, kelime alıp vermede dikkate alınması gereken esasları da şu şekilde belirler: Türk dilinin bağımsız bir

şekilde gelişmesi için Türkçülerin de ileriye sürdükleri gibi yabancı dillerden kural alınmamalı, kelime alınmalıdır. Kelime alma sürecinin arkasından bir temsil süreci gelmelidir. Yani alınan kelimeye millî damga vurulmalı ve yabancılığı giderilmelidir.

2.3.4. Dil-siyaset ayrımı

Fındıkoğlu'na göre din ve siyaset ayrılığı gibi bir dil ve siyaset ayrılığına şiddetle ihtiyaç vardır. Aksi takdirde dil olaylarına ait sosyolojik kanunları bulmaya, tanıtmaya imkan yoktur. Otorite ile siyaset dil kurumuna karışmamalıdır; dil sosyolojisi ile uğraşanların uymaları gereken diğer ilkelerin tanıtılması ve uygulanması da buna bağlıdır. Yine ona göre, dil normal bir evrim içinde yürümektedir. Bu seyri hızlandırmak ve yönlendirmek için dilbiliminin ve bu bilime dayanan bir dil politikasının rehberliği gereklidir. Devletin dil politikası gelişigüzel kişilerin dile müdahalesini önlemeli, müdahale işi bilim adamlarına, sanatçılara ve yazarlara bırakılmalıdır.

Sonuç

Ziyaeddin F. Fındıkoğlu Osmanlı Devleti'nin parçalanıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra yazı hayatına başlamıştır. Türkiye'de askerî ve siyasî alanda başarılı olunmuş, İstiklâl Savaşı kazanılmıştı. Fakat Türk milletinin millet olarak güçlenip gelişmesi için siyasî ve askerî alanda kazanılan zaferlerin sosyo-kültürel alandaki başarı ve ilerlemelerle desteklenmesi gerekmektedir. Milliyetçi bir Türk aydını ve düşünürü olarak Fındıkoğlu'nun çalışmalarını üzerinde odaklaştırdığı meseleler Türkiye'de yerli ve millî bir düşünce geleneğinin kurulması, bu yolla milletleşme olgusunun tamamlanması, millî birliğin ve bütünlüğün sağlanması, Türk milletinin sosyo-kültürel alanda ilerleyerek çağdaş milletler arasında gerçek yerini alması idi.

Fındıkoğlu'na göre ferdî açıdan kültür, ferde şahsiyet bütünlüğü kazandıran, fikirleri ile davranışları arasında tutarlılık sağlayan bir olgudur. Kültürlü insan aynı zamanda ahlâklı insandır, davranışları tutarlıdır, ona güvenilebilir. Fındıkoğlu toplumsal açıdan ise kültürü bir toplumun yarattığı maddî, manevî her şey olarak tanımlar. Bu öyle bir olgudur ki, hem toplumdaki birliği ve dayanışmayı, hem de sosyal kurumların düzenli ve uyumlu bir bütün olarak işleyişini sağlayacaktır. Fındıkoğlu hızlı değişme sürecindeki Türkiye'nin birliğini, bütünleşmesini ve çağdaş medeniyete katkıda bulunmasını sağlayacak bir ideal millî kültür tasarlar. Ona göre Türkiye'de hâlihazırda yaşanmakta olan "yaygın kültür" ile "ideal kültür" arasındaki mesafe çok büyüktür. Bu sebeple o, öncelikle kendi sosyal yapımız, sosyal meselelerimizle ilgili bir düşünme geleneğinin aydınlar tarafından yaratılması şartlarını arar ve önce bunu yaratacak aydın tipini belirler. Millî kültür yaratacak aydın tipinin özelliklerini belirlerken bu süreçte uyulacak kuralları da ortaya koymuş olur. Daha sonra yine olması gerekenden hareketle Türkiye'de kültürel hayatın durumunu tespit eder. Kültür konusundaki eserlerinde, millî kültür yaratarak Türkiye'nin, Türk insanının problemlerinin çözümünde, kalkınma ve gelişmesinde aktif rol oynayacak aydın tipinin özelliklerini çizen Fındıkoğlu, kendisi de geceli gündüzlü faaliyetleri, eserleri, düşünceden aksiyona geçen çalışmalarıyla bu

modele uygun bir aydın olarak yaşamını sürdürmüştür.

Fındıkoğlu şahsiyetin oluşmasındaki, kültürün geliştirilmesi ve nakledilmesindeki önemini dikkate alarak dile büyük önem verir. Eğitimdeki ve sosyal realitenin diğer alanlarındaki dil bozukluklarının düzeltilmesi için önce dilin özelliklerini ve bunlara dayalı olarak dil sosyolojisinin ilkelerini tespit ettikten sonra, devletin dil politikasının bu ilkeleri dikkate alacak şekilde ayarlanmasını önerir. Sosyal realitede gördüğü dil bozukluklarını da sürekli yazdığı gazete ve dergi sütunlarında tek tek işaret ederek düzeltilmelerinde bizzat etkili olur. Özellikle Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerini, bilim adamlarını, Muallimler Birliği gibi meslek kuruluşlarını da bu konuda birlikte hareket etmeye çağırır ve etkili de olur. 1948 yılında yapılan Birinci Dil Kongresi onun çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Onun dil konusundaki ilkeleri günümüzde devletin dil politikası üzerinde de etkili olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

* Bu metin *Fındıkoğlu'nun Kültür, Eğitim ve Dil Üzerindeki Görüş ve Önerileri* (1988) adlı Doktora Tezimiz ile

Kültür Eğitim Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (1991) adlı kitabımızdan özetlenerek oluşturulmuştur.

* * Prof Dr., Hacettepe Üniversitesi

Birinci dil kongresi, 23 Ekim 1948- 31 ekim 1948. (1949). 2.b., İstanbul: İstanbul Muallimler Birliği.

Erkal, M. (1976). Fındıkoğlu bibliyografyasına ek (1958-1971). *Sosyoloji Konferansları 13. Kitaptan Ayrı Basım.* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Fındıkoğlu, Z. F. (1928a). Dilimizin düzelmesi. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 15.10.1928, s.2 (XX).

Fındıkoğlu, Z. F. (1928b). Dil düzelmesinin yolları: I. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 24.10.1928, s.4 (XXX).

Fındıkoğlu, Z. F. (1928c). İstilah işleri. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14.11.1928, s.4 (XXX).

Fındıkoğlu, Z. F. (1929). Temiz Türkçe. *Kızılırmak Gazetesi*, 22.8.1929, s.1.

Fındıkoğlu, Z. F. (1930). Halk Fransızcasından yazı ve edebiyat Fransızcasına doğru. *Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası*, (13), 38-40 (Ahmet Halil).

Fındıkoğlu, Z. F. (1936a). Kültür ve siyaset. *Kültür Haftası Dergisi*, (16), 326-327.

Fındıkoğlu, Z. F. (1936b). Siyasetin kültür faaliyetlerine tesiri. *Kültür Haftası Dergisi*, (19), 355-356.

Fındıkoğlu, Z. F. (1936c). İyi adam kimdir? *Kültür Haftası Dergisi*, (14), 265-266.

Fındıkoğlu, Z. F. (1936d). Millî kültürü yaratma şartları, *Kültür Haftası Dergisi*, (15), 283-284.

Fındıkoğlu, Z. F. (1937). *Felsefe kongrelerinde Türkiye*. Ankara: Ulus Basımevi.

Fındıkoğlu, Z. F. (1938a). *Türkiye'de İlmî ve Felsefî Hayatın İnkışafı Şartları*, Ankara: Çığır

Dergisi Neşriyatı.

Fındıkoğlu, Z. F. (1938b). Felsefî ve içtimaî konferanslar için önsöz. (İçinde) *Felsefî ve İçtimaî Konferanslar 1*. A

Ankara: Çığır Matbaası Neşriyatı.

Fındıkoğlu, Z. F. (1941). Kültürde devletçilik. *Cumhuriyet*, 1.10.1941, s.3.

Fındıkoğlu, Z. F. (1942). Bizdeki lisan meselesinin tarihi. *Millet Mecmuası*, (5), 141-145-4.

Fındıkoğlu, Z. F. (1943a). Geçen yılın fikir hayatı. *Cumhuriyet*, 1.1.1943, s.2.

Fındıkoğlu, Z. F. (1943b). Mustafa Şekip Tunç ve Lisan Meselesi. *Cumhuriyet*, 2.3.1943, s.2.

Fındıkoğlu, Z. F. (1944). Dil bayramlarında yapılacak işler. *Cumhuriyet*, 26.9.1944, s.2.

Fındıkoğlu, Z. F. (1945). Dil davası etrafında beliren üç cereyan. *Cumhuriyet*, 2.11.1945, S. 2 (Ahmet Halil).

Fındıkoğlu, Z. F. (1948a). Bugünkü lisan meselesi ve Ziya Gökalp. *Cumhuriyet*, 22.10.1948, s. 2.

Fındıkoğlu, Z. F. (1948b). Sosyoloji bakımından lisan meselesi. *Yeni Bilgi*, 2(20), 7-12.

Fındıkoğlu, Z. F. (1948c). Robert College'in LXXXVci senesi münasebetiyle bir hitabe. *İş*, 14(84), 162-165. (İsimsiz)

Fındıkoğlu, Z. F. (1949). Sosyoloji bakımından lisan meselesi. *İş*, 15(89), 34-45.

Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. (Haz: Mehmet Kaplan), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.

Güngör, N. (1988). Fındıkoğlu'nun kültür, eğitim ve dil üzerindeki görüş ve önerileri, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Güngör, N. (1989). Erzurumlu ünlüler: Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu. *Türk Kültürü*, 27(312), 10-19.

Güngör, N. (1991). *Kültür eğitim dil üzerine görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Güngör, N. (1993). Fındıkoğlu bibliyografyası'na ikinci bir ek. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (82), 29-62.

Kurtkan, A. (1958). *Fındıkoğlu bibliyografyası (1918-1958)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Rauh, F. (1937). *L'expérience morale*, Paris.

Kaynak:

<http://www.turkocagi.org.tr/index.php/izbirakan/unutulmayan-simler/1081-unutulmayan-isimler>

NEVİN GÜNGÖR ERGAN